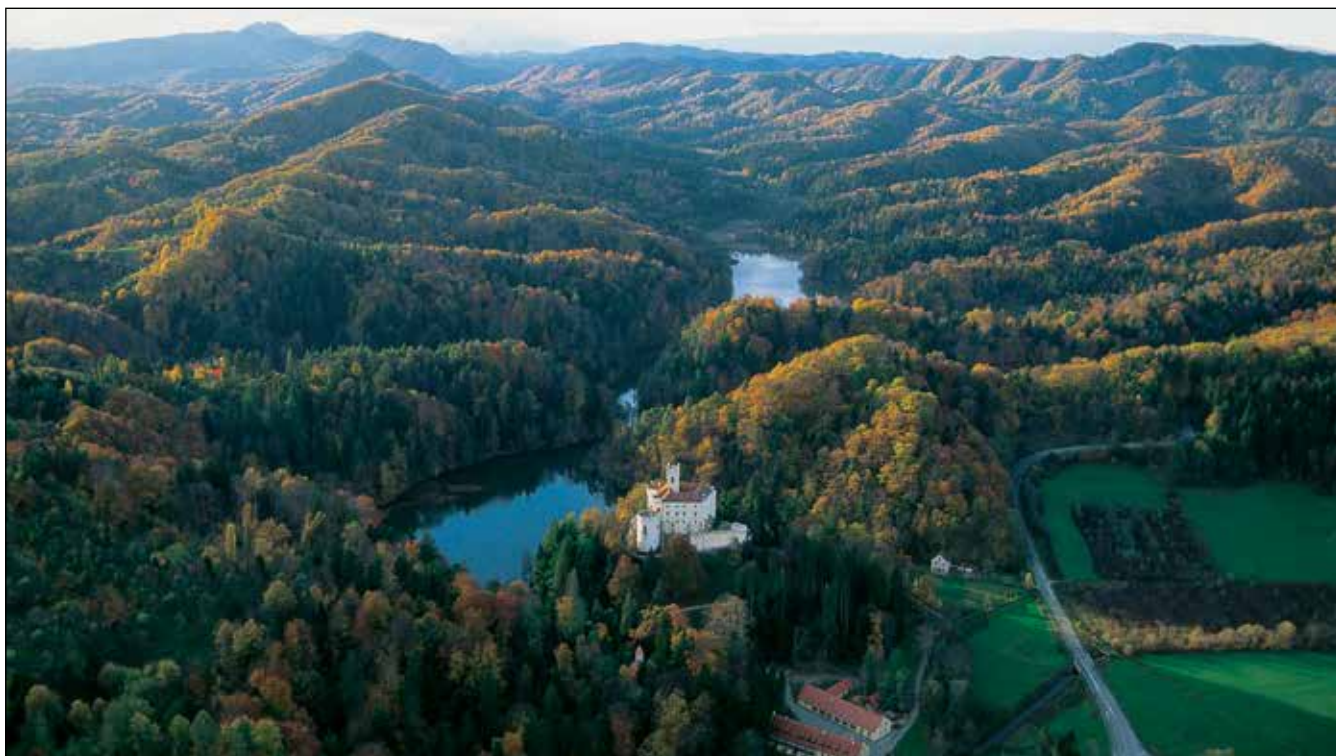

TRAKOŠČAN

UTVRDA I DVORAC S JEZEROM, XIII–XIX. ST.

Po količini sedre koja se istaložila u dolini potoka, to vrelo najbližnije je Varaždinskim toplicama, ali po sadržaju ostalih minerala, nalik je termalnoj vodi ostalih toplica u Hrvatskome zagorju.

A. ŠIMUNIĆ

topličko vlastelinstvo (vlastelinstvo Varaždinskih Toplica), srednjovjekovno i novovjekovno zemljišno dobro u krajnjem sjeveroistočnom dijelu Hrvatskoga zagorja, na granici prema varaždinskoj Podravini i kalničko-križevačkoj regiji. Najkasnije od XII. st. nalazilo se u sastavu Varaždinske županije, u kojoj je ostalo sve do ukidanja kmetstva i vlastelinstva 1848, uz prekid od 1399. do 1488, kada je bilo u sklopu Zagorske grofovije. Obuhvaćalo je dolinu srednjega toka rijeke Bednje te sjeveroistočne obronke Kalnika i jugoistočne obronke Topličke gore. Utvrđeno središte topličkoga vlastelinstva nalazilo se u istoimenoj srednjovjekovnoj utvrdi, koja se u dokumentima prvi put spominje 1376, a koja je tijekom XVIII. st. bila pregrađena u baroknome duhu u rezidenciju kaptolskoga upravitelja topličkoga vlastelinstva pod nazivom Stari grad.

Oblikovanje topličkoga vlastelinstva započelo je u XII. st. iz manjega plemićkog posjeda sa središtem u Varaždinskim Toplicama, koji je oko 1116. ban Aleksije darovao Zagrebačkomu kaptolu. Kaptolski toplički posjed znatno je proširen 1225, kada mu je darovan velik posjed u dolini Bednje i na sjeveroistočnim padinama Kalnika. Svoj konačan oblik vlastelinstvo je dobilo tek 1500, kada je Lucija pl. Zemče darovala Kaptolu svoj posjed na sjevernim obroncima Topličke gore, odnosno 1504, kada je nakon duže sudske tužbe Zagrebački kaptol bio uveden u njegovo vlasništvo. U tome obliku vlastelinstvo se održalo sve do njegova ukidanja 1848. Glavna gospodarska grana vlastelinstva nije bilo vinogradarstvo, kao na drugim zagorskim vlastelinstvima, već je glavni izvor novčanih prihoda Zagrebačkoga kaptola od 1540-ih bila trgovina poljoprivrednim proizvodima, a dodatni prihod donosili su mitnica i sajam u Varaždinskim Toplicama. Topličko vlastelinstvo ubrajalo se među veća i naseljenija vlastelinstva u Bansknoj Hrvatskoj. U njegovu sklopu nalazilo se naselje Toplice (danas Varaždinske Toplice), koje se počelo razvijati najkasnije tijekom prve polovice XIV. st., a koje je već 1336. dobilo pravo održavanja sajma. Njegovi se stanovnici prvi put spominju u dokumentima 1385, a 1420. Zagrebački kaptol, kao feudalni gospodar vlastelinstva,

dodijelio je stanovnicima Toplica gradske povlastice. Unatoč tomu, u XVI. st. pravni je položaj topličkoga stanovništva bio izjednačen s položajem kmetova. Osim topličkoga trgovišta, na području vlastelinstva tijekom srednjega i novoga vijeka navodi se čak 66 sela i zase-laka. Nakon što su Osmanlije 1545. opljačkali vlastelinstvo, do oporavka broja podložnika došlo je tek potkraj XVI. st. Nakon ukidanja kmetstva 1848, nekadašnji alodijalni dio vlastelinstva pretvoren je u veleposjed Zagrebačkoga kaptola, dok su na području nekadašnjega rustikala nastali brojni manji seljački posjedi bivših kaptolskih podložnika. Najveći dio nekadašnjega alodijalnog dijela vlastelinstva činili su šume i vinogradi.

LIT.: S. Belošević, Županija varaždinska i slobodni i kraljevski grad Varaždin, Zagreb 1926. • J. Adamček i I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976. • N. Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb–Koprivnica 1994. • B. Filipan, Utjecaj topografije na gospodarski razvoj Varaždinskih Toplica – geolingvistička i psiholingvistička analiza kraljevskih povelja i topografije Varaždinskih Toplica, u: Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2001–2003 (zbornik radova), Varaždinske Toplice 2004. • Ista, Varaždinske Toplice u hrvatskoj povijesti i kulturi, 2, Varaždinske Toplice 2010.

K. REGAN

tradicijska glazba → glazba

Trakošćan, srednjovjekovna utvrda i dvorac u istoimenome naselju (19 stanovnika; općina Bednja) na ulazu u dolinu rijeke Bednje između Maceljskoga gorja, Ravne gore i Strahinjščice. Najkasnije od druge polovice XIV. st. sjedište je istoimena plemićkog posjeda, a od XVI. st., zajedno s Kamenicom i poslije Klenovnikom, i sjedište → trakošćanskoga vlastelinstva (trakošćansko-klenovničkoga vlastelinstva). Iako se u izvorima toponim Trakošćan prvi put spominje 1334. u popisu župa Zagrebačke biskupije, a sama utvrda u ispravi kralja Sigismunda Luksemburgovca iz 1399, najstariji dijelovi njegove jezgre podignuti su u drugoj polovici XIII. st., u doba kada su Hrvatskim zagorjem gospodarili najprije zagorski knezovi, a zatim moćni Gisingovci. U njihovu vlasništvu Trakošćan se nalazio do 1339, kada ga je u kraljevo ime zaposjeo slavonski ban Mikac Mihailević. Pod kraljevskom upravom bio je do 1399, kada ga je hrvatsko-ugarski kralj Sigismund Luksemburgovac darovao grofu Herma-

UTVRDA I DVORAC, XIII–XIX. ST., I TLOCRT DRUGOGA KATA DVORCA

TRAKOŠČAN, JURAJ VI. DRAŠKOVIĆ, PRIJE 1853; MUO

SOBA J. DRAŠKOVIĆ

KUHNJA DVORCA

nu II. Celjskomu. U vlasništvu njegovih potomaka bio je do 1461, kada ga je pak Katarina Branković, udovica Ulrika II. Celjskoga, zajedno s drugim zagorskim utvrdama prodala slavonskomu banu Janu Vitovcu. Potom su 1468. Trakošćan naslijedili njegovi sinovi Ivan, Juraj i Vilim, koji su ga držali do 1488, kada im ga je zbog pobune protiv kralja Matije Korvina oduzeo kapetan Jakov Sekelj. Iako je Matija Korvin darovao Trakošćan sinu Ivanišu zajedno s drugim Vitovčevim utvrdama u Hrvatskome zagorju, Sekelj ih je odbio predati dok mu se ne podmire troškovi koje je imao u sukobu s Vitovcima. Spor između Sekelja i Ivaniša trajao je do nagodbe 1494, kada je Ivaniš na ime duga od 16 000 florena predao Trakošćan, Vinicu i Kamenicu, dok mu je Sekelj zauzvrat prepustio Varaždin, Krapinu, Oštrc, Lobar, Veliki i Mali Tabor, Vrbovec i Greben. Prije 1497. Ivaniš je ponovno ušao u posjed Trakošćana i držao ga do 1503, kada ga je prepustio svomemu vjernom suradniku i slavonskomu banovcu Ivanu Gyulayu starijemu. Njegovi nasljednici upravljali su Trakošćanom sve do 1567, kada je smrću Ivana Gyulaya mlađega obitelj izumrla. Zatim je upravu preuzeo carski i kraljevski fisk, koji ga je 1569. dao u zalog Draškovićima, a 1584. temeljem kraljevske darovnice prepustio u puno vlasništvo, zajedno sa susjednim kameničkim vlastelinstvom. U posjedu Draškovića Trakošćan je bio, uz kraći prekid 1645–51, kada se nalazio u rukama Nikole VII. Zrinskoga, sve do 1945, kada su ga komunističke vlasti nacionalizirale.

Nakon gubitka vojne uloge, Trakošćan je životario u sjeni Klenovnika, rezidencijalnoga dvorca Draškovića, sve do polovice XIX. st., kada je po nalogu Jurja VI. Draškovića, vjerojatno po nacrtima Michaela Riedla i poslije pod vodstvom skupine arhitekata iz Graza, započela regotizacija stare romaničko-gotičko-barokne utvrde u duhu historicizma. Odvijala se u trima građevinskim fazama (1844–49, 1862–69. i 1875–97). Iako je u tim radovima Trakošćan pretvoren u reprezentativni dvorac usred park-šume s rijetkim drvećem, umjetnim jezerom i vrtnim građevinama, većim dijelom izmijenjena mu je tek unutrašnjost, tako da je u osnovnim crtama sačuvao svoj vanjski izgled iz XVII. st. U perivoju se nalazi kapelica Sv. križa, izgrađena polovicom XVIII. st. u duhu baroknoga klasicizma. Dali su ju sagrađiti Kazimir Drašković i njegova supruga Suzana Malatinski. Osobitu draž daje joj cjelokupan inventar potreban za bogoslužje. Nakon Drugoga svjetskog rata dvorac je zbog nebrige počeo propadati. Radovi na obnovi započeli su 1952, što je 1954. rezultiralo osnivanjem muzeja sa stalnim postavom.

Dvorac leži na vrhu stožastoga brežuljka neposredno iznad umjetnoga jezera. Pristupa mu se s juga, pa prolazeći kružno duž bedema vanjske utvrde, ulazi se sa sjeveroistoka. Najstariji dio Trakošćana unutrašnja je utvrda, jezgru koje čini romanički plemićki grad kastelne osnove iz XIII. st. To je bila manja utvrda nepravilna trapezastog tlocrta, koja se sastojala od palasa oslonjenoga s unutrašnje strane na sjeveroistočni bedem te unutrašnjega dvorišta sa samostojećom kvadratnom utočišnom ili branič-kulom. Najkasnije za vladavine Celjskih oko zidova prvotne jezgre podižu se stambena krila, koja omeđuju manje unutrašnje dvorište s cisternom. U takvome obliku Trakošćan je dočekaio vladavinu Draškovića, koji su najprije 1592. u duhu renesansnoga vojnog graditeljstva, podigli na zapadnome uglu veliku okruglu baterijsku kulu, a tijekom prve polovice XVII. st. vanjsku utvrdu, bedemi koje opasuju veliko polukružno dvorište ispred sjeveroistočnoga krila jezgre. Taj pojas bedema s jugoistočne je strane učvršćen ugaonom okruglom baterijskom platformom (danas južna kula), manjom polukružnom kulom te ulaznom kulom s pokretnim mostom koja je u XIX. st. zamijenila manji ulazni kompleks.

O spomeničkoj cjelini Trakošćana, koju čine dvorac i pridružene građevine te park-šuma s jezerom, ukupne površine 87 ha, skrbi se muzejska ustanova Dvor Trakošćan, osnovana 1953. Uspostavom muzejske ustanove, započela je i postupna, etapna obnova dvorca i uređenja Muzeja na temelju konzervatorske koncepcije, koju je osmislila Zdenka Munk. Prvi dio Muzeja otvoren je polovicom 1954. nakon uređenja prizemlja, potkraj 1956. otvorene su izložbene

prostorije na prvome katu, a 1961. završena je i treća etapa obnove te su otvorene prostorije na drugome katu. Nakon početnoga zamaha, nastupio je zastoj u uređenju dvorca, koji je u 1980-ima ponovno bio u lošem stanju. Stoga se u 1990-ima ponovno pristupilo obnovi, nakon koje je novi stalni postav Muzeja otvoren 2007. Muzeološku koncepciju izradio je povjesničar umjetnosti V. Maleković, a nakon njegove smrti dopunila ju je Jelena Borošak-Marjanović iz Hrvatskoga povijesnog muzeja. Likovni postav osmislio je arhitekt Mario Beusan. Koncepcija Muzeja temelji se na usporednome prikazu izgradnje dvorca, u rasponu od njegove fortifikacijske do rezidencijalne namjene, te na prikazu života vlasnika dvorca, plemićke obitelji Drašković. Od početnih osam prostorija (1954), muzejski je prostor do danas proširen na 34 prostorije, s ukupnom površinom od 1457 m². Muzej posjeduje vrijednu građu iz razdoblja od renesanse do historizma, podijeljen u nekoliko zbirki: namještaja, oružja, slika i grafika, knjiga, fotografija, posuda i mješovitoga sadržaja (*varia*). Trakošćan je jedan od malobrojnih objekata u Hrvatskoj s djelomično sačuvanim izvornim inventarom, tijesno vezanim uz arhitektonski okvir i život njegovih vlasnika. Građa je izložena u originalnim prostornim cjelinama, u izvornoj funkciji. Prvi ravnatelj Muzeja bio je Vilim Leskošek, 1984. naslijedio ga je Stjepan Jerković, a njega 1987. Adam Pintarić, koji je ustanovu, uz dva kustosa, vodio do 2022. Dužnost ravnateljice Muzeja od 2023. obnaša Gorjanka Horjan.

Dvorac Trakošćan smatra se jednim od najatraktivnijih dvoraca u Hrvatskoj, stoga je i važno turističko odredište na području Hrvatskoga zagorja. Godišnje ga posjeti oko 70 000 posjetitelja. Osim stalnoga postava, posjetitelje privlače i mnogobrojne kulturne manifestacije: koncerti u sklopu Varaždinskih baroknih večeri, Prvi svibanjski izlet, Noć muzeja, Škola filatelije. U galerijama dvorca održavaju se i povremene umjetničke izložbe, a u polivalentnoj dvorani javna predavanja, seminari i radionice. Trakošćan nije samo spomenik graditeljstva i muzej, već i spomenik prirode i perivojne kulture. Neposredna okolica dvorca s jezerom oblikovana je kao pejzažni park, koji obuhvaća staze, putove i mostiće; 2015. oko Trakošćanskoga jezera otvorena je poučna staza Put vila, duga 5 km, s 20 poučnih točaka te ribarskom kućicom, uređenom u informacijsku točku.

LIT.: V. Leskošek, Trakošćan, Varaždin 1984. • Z. Balog, Građevinski razvoj Trakošćana, Kaj, 21(1988) 1–2. • isti, O najranijoj povijesti trakošćanske utvrde, Muzejski vjesnik, 15(1992). • I. Srša, Dvor Trakošćan u 19. stoljeću: prilozi za povijest graditeljskih obnova i opremanje interijera, Kaj, 36(2003) 4–5. • M. Beusan, Dvor Trakošćan – od feudalne utvrde do rezidencije grofova Drašković, Kaj, 38(2005) 4–5. • S. Krznar i I. Mravlinčić, Trakošćan: burg-muzej Trakošćan 2007.

K. REGAN I A. SREDNOSELEC

Trakošćansko jezero, umjetno jezero uz dvorac Trakošćan, nastalo u razdoblju 1853–62. izgradnjom brane na potoku Čemernici, oko 300 m od njegova ušća u Bednju. Ima površinu od 16,9 ha (uz to suvremenom cestom manje izdvojene jezerske površine na sjevernome kraju ukupno oko 1 ha), nalazi se na 246 m nadmorske visine, dugo je oko 1,5 km, a najveća mu dubina iznosi oko 4 m. Ljeti se ugrije i do 22 °C, a zimi se površina dijelom smrzava. Jezero je dio park-šume zaštićene 1961. Uz obale jezera uređena je šetnica, a za

vožnju po jezeru mogu se unajmiti čamci na vesla i pedaline. Moguć je ribolov (ribolovno društvo Trakošćan) jer u jezeru ima više vrsta riba (šaran, amur, štika, som, smudž i dr.). God. 2021. iz jezera je ispuštena voda kako bi se obavilo izmuljivanje, a ponovno je napunjeno vodom potkraj 2024.

D. OREŠIĆ

trakošćansko vlastelinstvo, srednjovjekovno i novovjekovno zemljišno dobro tik uz sjevernu granicu Hrvatskoga zagorja prema nekadašnjoj Štajerskoj, danas Sloveniji. Nalazilo se u sklopu Zagorske županije (od XI. st. do 1399), Zagorske grofovije (1399–1488), zagorskoga distrikta Varaždinske županije te naposljetku gornjopoljskoga kotara Varaždinske županije sve do ukidanja kmetstva 1848. Obuhvaćalo je brežuljkaste krajeve u okolici Ravne gore i Mac-lja te uz gornji tok rijeke Bednje. Na zapadu i jugozapadu graničilo je sa Štajerskom i krapinsko-kostelskim vlastelinstvom, na sjeveru i sjeveroistoku s viničkim i maruševčkim vlastelinstvom, a na jugu s posjedima lepoglavskih pavlina te vlastelinstvom Bela i Ivanec. Središte vlastelinstva isprva je bio Trakošćan, a od početka XVII. st. Klenovnik, gdje su Draškovići sagradili utvrđenu rezidenciju, poslije temeljito pregrađenu u veliki barokni dvorac.

Jezgru trakošćanskoga vlastelinstva činio je istoimeni srednjovjekovni plemićki posjed, a u dokumentima se prvi put spominje polovicom XIV. st. u statutima Ivana Arhiđakona Goričkoga, kada se kao dio zagorske grofovije i poslije istoimene knežije nalazi u sastavu desetinskoga kotara Zagorje (*cultellus Zagorie*), a nakon ukidanja knežije 1486. u sklopu je varaždinskoga desetinskoga kotara (*cultellus Warasdiensis*). Najkasnije u prvoj polovici XIV. st., za vladavine Gisingovaca, započelo je teritorijalno širenje vlastelinstva na susjedni zlogonjski plemićki posjed. U proširenome je teritorijalnom obliku trakošćanski plemićki posjed dočeka dolazak Draškovića 1584, koji su ga, najkasnije do kraja XVI. st., sjedinili sa susjednim kameničkim vlastelinstvom u jedinstveno zemljišno dobro.

Iako se trakošćansko vlastelinstvo nalazilo pod vlašću jedne obitelji, tijekom cijeloga svojeg postojanja zadržalo je formalnu podijeljenost na trakošćanski i kamenički ili klenovnički dio, zbog čega se u dijelu literature navodi pod nazivima trakošćansko-kameničko ili trakošćansko-klenovničko vlastelinstvo. U takvome se obliku ono održalo do XVIII. st., kada se iz njegova sastava izdvojilo klenovničko područje kao samostalno vlastelinstvo. Trakošćansko vlastelinstvo prestalo je postojati ukidanjem kmetstva 1848, kada su Draškovići na području nekadašnjega alodijalnog dijela vlastelinstva formirali obiteljski veleposjed sa sjedištem u Trakošćanu, dok su na prostoru nekadašnjega rustikala oblikovani brojni manji seljački posjedi nekadašnjih kmetova.

Draškovići su na vlastelinstvu uživali sudsku i upravnu vlast, koja se temeljila na stjecanju prava da sude svojim kmetovima (*judicium dominale*), prava izvršavanja smrtnih presude ili »pravo mača« (*jus gladii*), prava vinotočja (*jus educillandi*), prava prijevoza (*jus nauli*), prava mitničarenja (*jus telonii*), sajamskoga prava (*jus nundinarum*) i patronatskoga prava nad svim crkvama i kapelama na vlastelinstvu.

Glavna gospodarska osnova vlastelinstva bili su vinogradarstvo, pčelarstvo te uzgoj stoke (osobito svinjogojstvo), a dodatni prihod njegovu vlasniku donosile su u XV. st. mitnice kraj Trakošćana i Kamenice, a u XVI. st. mitnice u selima Cvetlinu, Zlogonjama, Trgovišću, Dragovancima, Kamenici, Novacima i Vrhovcima, a neko vrijeme Draškovići su protuzakonito ubirali prihode s mitnica u selima Očuri i Sestruncu, koja su pripadala lepoglavskim pavlinima. Znatne prihode Draškovićima su donosili sajmovi u trgovištu Kamenici (prije 1435) te iskorištavanje vlastelinskih šuma i pošumljenih brda. God. 1609. na području vlastelinstva nalazilo se 39 šuma i pošumljenih brda (gore). U XVIII. st. na vlastelinstvu su kratkotrajno u trgovištu Trakošćan djelovale manufakture tekstila (1770–75) i stakla (1764–74).

Trakošćansko vlastelinstvo bilo je među najvećim i najnaseljenijim vlastelinstvima u Banskoj Hrvatskoj. God. 1483. imalo je oko 360

IVAN V. DRAŠKOVIĆ I SUPRUGA KATARINA, XVIII. ST.

